

Popis kosca *Crex crex* v Jovsih

Survey of the Corn Crane *Crex crex* at Jovsi

Tea FERLAN, Milena VRANETIČ,
Andrej SOVINC, Andrej HUDOKLIN

UVOD

Število koscev se je v zadnjem desetletju na svetu zmanjšalo za najmanj 20%, zato je v svetovnem merilu uvrščen med ranljive vrste (BAILLE and GROOMBRIDGE 1996). V zadnjih tridesetih letih je njegovo število v Evropi zmerno upadlo za najmanj 20% pri celotni populaciji in za več kot 50% pri nekaj več kot polovici populacije. Zaradi tako obsežnega upadanja populacije je razglašen za ranljivo vrsto, kot globalno ogrožen gnezdilec pa je hkrati uvrščen v prvo skupino naravovarstveno pomembnih vrst (TUCKER and HEATH 1994). Kot "splošno razširjena, ekološko specializirana vrsta, katere gnezditveni habitat se v Sloveniji vidno krči, ali pa je posebno občutljiva za človekove vplive" velja v Sloveniji za močno ogroženo vrsto (BRAČKO in drugi 1994). Njegov življenjski prostor izginja zaradi intenzivnega kmetovanja, melioracij močvirnih in poplavnih travnikov, uravnav nižinskih potokov, obsežnega trebljenja grmovja in živih mej, pretiranega gnojenja in neprimerne košnje.

Prvo natančnejšo sliko o razširjenosti in številu koscev v Sloveniji je dalo štetje, ki so ga v letih 1992 in 1993 opravili člani Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije. Slovenska populacija je bila takrat ocenjena na približno 510 parov (TRONTELJ 1995). Ornitologom in lovcem je dobro znano, da kosci gnezdi v Jovsih, domačini pa znajo povedati, da je bilo včasih s travnikov slišati toliko "harežev", da se jih kratko malo ni dalo prešteti.

Popisne naloge smo se lotili z namenom, da bi ugotovili velikost gnezditvene populacije kosca v Jovsih. Rezultate bi lahko uporabili pri priporočilu za takšno gospodarjenje z Jovsi, ki bo kosca ohranilo. **Nenazadnje pa po tej poti lahko zbudimo zavest lokalnega prebivalstva, da bo cenilo in živelo z vrednotami tega območja.**

METODA

Za ugotavljanje številnosti kosca je potrebna posebna metoda dela. Kosci živijo v visoki travi, zato njihovo navzočnost lahko ugotavljamo le na osnovi oglašanja. Oglašajo se v gnezditvenem obdobju (od srede maja do konca junija) večinoma le ponoči. TRONTELJ (1995) je v okviru popisovanja kosca v Sloveniji predlagal, naj kosce poslušamo med polnočjo in tretjo uro zjutraj.

V Jovsih smo opravili 6 nočnih popisov (med 20. 5. in 1. 7. 1998). Razen prvega popisa, ko smo pričeli že ob 21. uri in smo prehodili le vzhodni del Jovsov, so se vsi drugi popisi pričeli med 22.30 in 23.00, končali pa med 00.30 in 01.30.

Datum popisovanja Date of survey	Trajanje Duration	Število popisovalcev No of observers
20.5.	21.00-22.30	9
30.5.	22.45-1.15	13
5.6.	22.30-1.30	9
12.6.	23.00-1.15	11
19.6.	23.00-0.30	5
1.7.	22.30-0.30	7

Tabela 1: Trajanje popisovanj in število popisovalcev

Table 1: Duration of the survey and number of observers

Popis je povprečno trajal dobri dve uri in petnajst minut. Popisi so bili opravljeni v različnem vremenu, tudi v dežju. Med vsakim popisovanjem smo prehodili celotne Jovse med Jereslavcem in Velikim Obrežem. Za ugotavljanje navzočnosti kosca smo uporabljali kasetofon s posnetkom koščevega petja; petje smo predvajali med postanki, približno vsakih 5-10 minut. Položaje pojočih samcev smo vrisali

Slika 1: Poplavni travniki v Jovsih (M. Vranetič)

Fig. 1: Inundated Jovsi meadows (M. Vranetič)

v topografske karte v merilu 1:25.000. Popisovanje so nekoliko motili odmevi, regljanje žab, dež in veter.

Pri vsakem popisu sta sodelovala vsaj dva mentorja, skupaj 21 popisovalcev, 4 mentorji in 5 občasni odrasli obhodnikov. Popisovali so učenci od 4. do 7. razreda podružnične šole Kapele: Marko Ferlan, Robi Urek, Franci Vranetič, Simon Petan, Miran Kramar, Matija Kolarič, Jasna Lazarevič, Marijana Levak, Janja Pšeničnik, Branka Urek, Sandra Botički, Mateja Pšeničnik, Gregor Šepec, Jure Stanič, Sandi Botički in gimnazijec Matija Vranetič. Nalogo je organiziralo Turistično društvo Kapele v sodelovanju z OŠ Dobova - podružnična šola Kapele.

OPIS POPISNEGA OBMOČJA

Jovsi so 4,6 km² velika poplavna ravnica ob reki Sotli. Visok nivo podtalnice, vodni režim Sotle in zaledni izviri ustvarjajo naravne razmere. Glavni odvodnik je Jovsovska graba, druge vodne površine pa so ostanki nekdanjih rečnih okljukov danes uravnane reke Sotle. Jovsi so ena redkih v Posavju še ohranjenih kulturnih krajin močvirnih in vlažnih travnišč z bogato strukturo živih mej, posameznih dreves in grmišč. Območje je v celoti namenjeno kmetijstvu. Ob Sotli prevladujejo njive, v osrednjem delu pa intenzivno košeni travniki. Najbolj za-

močvirjena, enkrat na leto košena so travnišča na zahodnem obrobju Jovsov. Posebnost naravnih razmer ter tradicionalen način kmetovanja zagotavljata življenjski prostor številnim redkim in ogroženim rastlinskim in živalskim vrstam. Jovsi so zaradi izjemnega florističnega, ornitološkega in krajinskega pomena zavarovani kot naravni spomenik (Uradni list RS, št.85/95).

Jovsi sodijo v subpanonsko vegetacijsko območje. Zaradi ekoloških, klimatskih in antropogenih vplivov je tu ohranjena velika pestrost rastlinskih vrst in združb. Prevladujejo vlažni travniki, na poplavljenih in oglejenih tleh pa združbe trsta *Phragmites* ter stožke in pahovke *Molinio-Arrhenatheretea*. Do sedaj je bilo zabeleženih 134 rastlinskih vrst, med njimi so nekatere redke in ranljive vrste, vezane na močvirne ekosisteme: navadna lečica *Wolffia arrhiza*, lasasti dristavec *Potamogeton trichoides*, močvirska grebenika *Hottonia palustris*, krhka hrbitoresa *Gaudinia fragilis* in navadni kačji jezik *Ofioglossum vulgatum*, med rastlinskimi združbami pa *Lemno-Spirodeletum polyrrhizae* in *Caricetum ripariae*.

REZULTATI IN DISKUSIJA

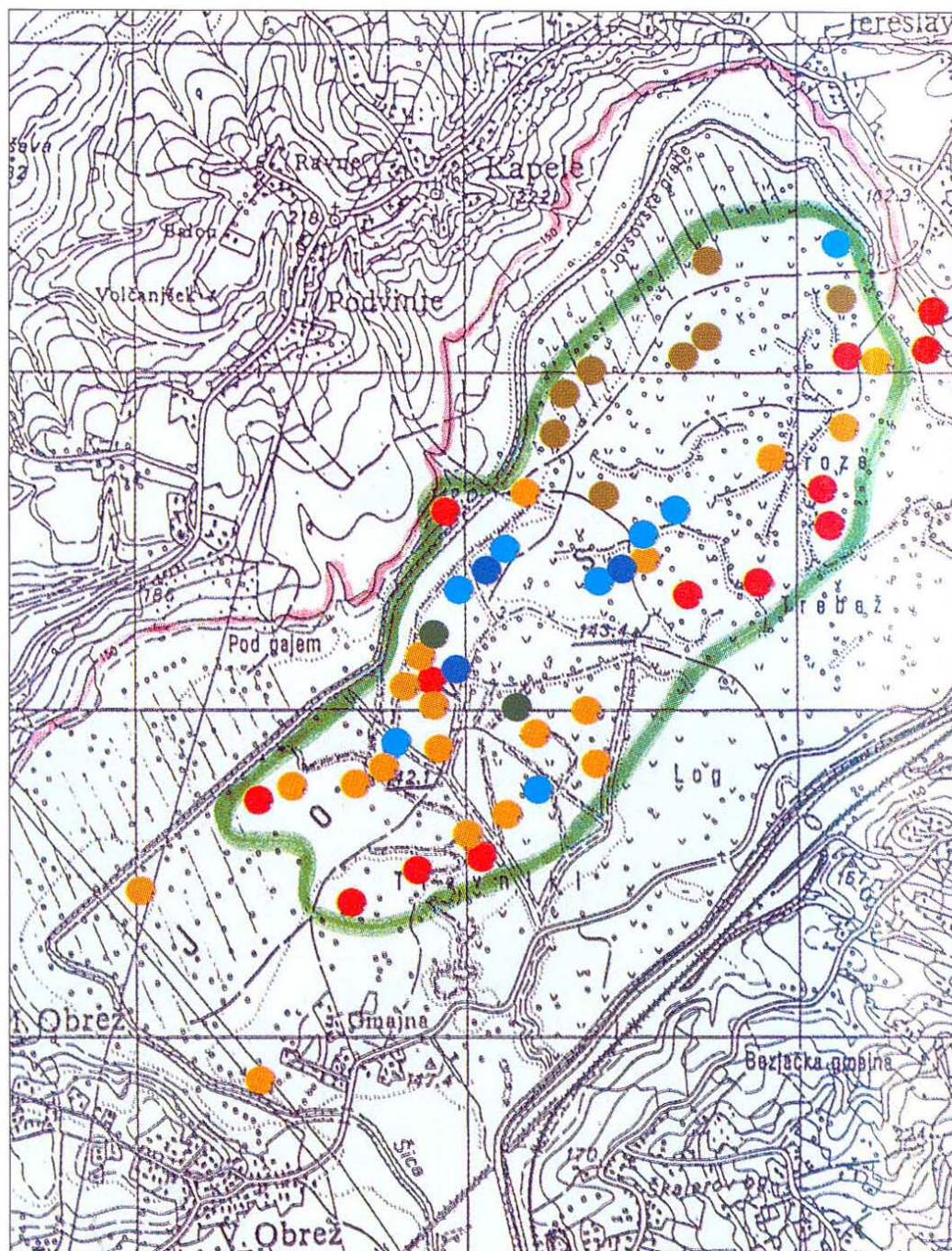
Ob posameznih popisovanjih smo zabeležili od 2 do 19 pojocih samcev.

Slika 2: Porazdelitev pojočih samcev kosca *Crex crex* na popisnem območju v Jovsih

Fig. 2: Distribution of singing Corn Crane males

Legenda/Key:

- 20. 5. 1998 (8)
- 30. 5. 1998 (19)
- 5. 6. 1998 (13)
- 12. 6. 1998 (8)
- 19. 6. 1998 (3)
- 1. 7. 1998 (2)

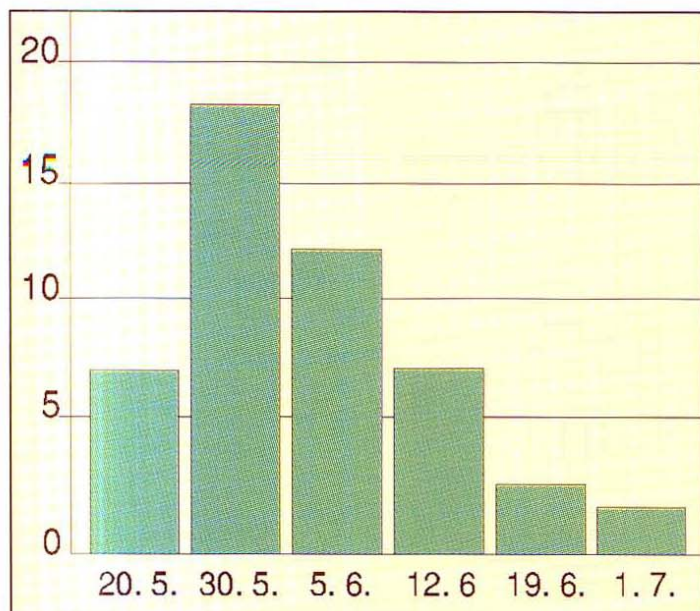
Položaji pojočih samcev so vrisani na sliki 2.

Glede na to, da se med kosci, popisanimi pri nas konec maja, lahko zadržujejo (in pojejo) tudi osebk, ki so še na preletu (TRONTELJ 1995), smemo število gnezdečih koscev v Jovsih oceniti na 13 do 19 samcev. Razpon ustreza številu koscev, zabeleženih konec maja (30.5.), ko je bilo koscev sicer največ, vendar so bili med njimi morda tudi še selivci, in v začetku junija (5.6.), ko je bilo zabeleženo drugo največje število koscev, morebitni selivci pa naj bi zagotovo že odšli. 12.6. smo popisali samo 8 pojočih samcev, vendar je to lahko tudi posledica že zmanjšane

pevske aktivnosti sparjenih samcev, predvsem pa dežja med popisom. Pričakovano pa se je petje zmanjšalo od 19. junija naprej. V začetku julija sta pela samo še dva samca. TRONTELJ in VOGGRIN sta v letu 1993 v Jovsih popisala 6 pojočih samcev.

Gnezditveno gostoto koscev v Jovsih lahko torej ocenimo na 2,8 do 4,1 samca / 100 ha.

Samo štirje pojoči samci (6%) so bili zaznani zunaj osrednjega, najnižjega dela Jovsov. Le eno opazovanje je bilo severno od Jovsovske grabe oziroma Sice, vsa opazovanja pa so bila izključno na travnikih, nobeno na njivah. Največja gostota podatkov je iz najnižjega (osred-

Slika 3: Število zabeleženih samcev kosca
Fig. 3: Number of registered Corn Crakes

njega) dela Jovsov (poplavni travniki). Pojoči samci ob koncu gnezditvenega obdobja so bili ugotovljeni izključno le v tem delu. Nekoliko presenetljivo je, da ni veliko podatkov iz zahodnega dela Jovsov (ob V. Obrežu), čeprav so tam ekstenzivno obdelovani vlažni travniki.

Iz zbranih podatkov je razvidno, da se pojoči samci v gnezditvenem obdobju oglašajo na različnih mestih. Posebej zanimivo je, da so bili ob prvem štetju (20. 5.) popisani v severovzhodnem, dokaj močvirnem delu Jovsov, kasneje pa so bila opažanja zgoščena v osrednjem delu. Vse kaže, da bo za razjasnitev tega pojava v bodoče treba preučiti povezavo med pojočimi samci in mokroto pevskih mest.

Večina pojočih samcev je bila ugotovljena na območju poplavnih travnikov, ki jih porašča tudi višja vegetacija (višje šašje). Ta ugotovitev podpira rezultate raziskave, ki jo je opravil TRONTELJ (1995). Ugotovil je, da živi 82% slovenske populacije koscev na poplavnih travnikih in nekošenih močvirjih visokih šašev *Magno-caricion*.

Pri popisovanju smo ugotovili, da koscev ni bilo veliko na travnikih, kjer je bila trava višja kot 1,5 m. Najpogostejše in največ jih je bilo slišati na travnikih s travo in zelmi, visokimi do 1 m.

NARAVOVARSTVENA PROBLEMATIKA

Kosec je edina izmed ptic, ogroženih v svetovnem merilu, ki v večjem številu gnezdi v Sloveniji. Po Rdečem seznamu ogroženih ptic gnezdil Slovenije je kosec kot "splošno razširjena, ekološko specializirana vrsta, katere gnezditveni habitat se v Sloveniji vidno krči ali pa je posebno občutljiva za človekove vplive", uvrščen med močno ogrožene vrste (BRAČKO in drugi 1994).

Med glavnimi vzroki ogroženosti kosca velja omeniti predvsem: spremembe v kmetijstvu (spreminjanje travnikov v njive, intenzifikacija in vnos gnojil, nove tehnologije košnje (baliranje, zgodnji čas košnje, sodobna mehanizacija), izsuševanja, agromelioracije, izginjanje nekošenih pasov in živih mej.

Jovski so izolirano gnezditveno območje kosca v Sloveniji (večina slovenske populacije je na Notranjskem, v porečju Ljubljane, tudi v JZ Alpah, raztreseno in v manjšem številu tudi drugje). V vzhodni Sloveniji je znano le še gnezdišče ob Sotelskem jezeru (Sovinc, ustno).

Poplavni travniki v Jovsah, kjer se še razrašča visoko nekošeno travinje, so izjemno vabljiv življenjski prostor za kosca. Še posebej je pomembno, da so sklenjeni travniki razmeroma veliki in da jih obdelujejo na tradicionalen način. Odlok o razglasitvi Jovsov za naravni spomenik priporoča tudi pozno prvo košnjo (po 15. juniju). To priporočilo se v praksi upošteva tudi zato, ker visoka gladina talne vode onemogoča zgodnejšo košnjo. Ob pozni prvi košnji imajo koščevi mladiči, ki se valijo prav v tem času, več možnosti, da preživijo.

Za ohranitev populacije kosca v Jovsah je priporočljivo, da:

- ohranimo sedanjo poljedelsko strukturo oziroma pretežno travniški značaj polja,
- košnjo opravljamo z roba proti notranjosti,
- ohranimo posamezne nekošene sestoje in visoke zeli,

prvo košnjo opravimo šele po 15. juniju (ali še kasneje), ob čemer je treba dodati, da

je travnike priporočljivo vsaj enkrat letno kositi (sicer se za kosca preveč zarastejo),

- ne spreminjamo vodnega režima in ne opravljamo hidromelioracij,
- travnike čim manj (ali sploh ne) gnojimo.

SKLEPI

Učenci PŠ Kapele, podmladek TD Kapele in njihovi mentorji smo v letu 1998 v Jovsih ugotavljali številnost gnezditvene populacije koscev.

Med šestimi terenskimi popisi, ki so bili opravljeni med 20.5. in 1.7. v nočnem času, je bilo popisanih največ 19 pojočih koscev, velikost gnezditvene populacije pa ocenjujemo na 13-19 parov.

Večina pojočih samcev je bila zabeležen v najnižje ležečem območju Jovsov, kjer prevladujejo poplavni travniki in jih ponekod prerasča visoka travniška vegetacija.

Za ohranitev populacije kosca v Jovsih so predlagani posebni ukrepi v zvezi z načinom košnje, ohranjanjem sestave in gnojenja travnikov ter vodnega režima.

ZAHVALA

Zahvaljujemo se Tomažu Miheliču za sodelovanje pri prvem terenskem popisu in za uvodna navodila pri delu.

LITERATURA

BAILLE, J. and B. GROOMBRIDGE (1996): 1996 IUCN Red List of Threatened Animals. IUCN. Gland.

BRAČKO, F., SOVINC, A., TRONTELJ, P., ŠTUMBERGER B., in M. VOGRIN (1998): Rdeči seznam ogroženih ptic gnezdilk Slovenije. *Acrocephalus* 67: 165-180.

TRONTELJ, P. (1995): Popis kosca *Crex crex* v Sloveniji v letih 1992-93. *Acrocephalus* 73: 174-180.

TRONTELJ, P. in M. VOGRIN (1993): Ptice Jovsov in predlogi za njihovo varstvo. *Acrocephalus* 61: 200-208.

TUCKER, G. M. and M. F. HEATH (1994): Birds in Europe: their conservation status. BirdLife International. Cambridge.

POVZETEK

Učenci podružnične šole Kapele, podmladek Turističnega društva Kapele in njihovi mentorji so v letu 1998 popisali kosce v naravnem spomeniku Jovsi, kjer prevladujejo poplavni travniki stožke in pahovke *Molinio-Arrhenatheretea* in visokega šašja *Magnocaricion*.

V obdobju gnezdenja (od 20.5 do 1.7.) je bilo opravljenih šest nočnih popisov. Največje število oglašajočih se koscev (19) je bilo ugotovljeno 30.5. Na 460 ha gnezdi domnevno 13 - 19 parov.

Kartiranje je odkrilo presenetljivo sliko porazdelitve pojočih samcev. Ob vsakem štetju s približno enotedenskim razmikom so bili samci očitno grupirani na bolj ali ali manj oddvojenem predelu popisnega območja. Pojav je vreden podrobnejše preučitve.

SUMMARY

In 1998, the pupils of the Kapele Primary School, the members of the Youth Section of the Kapele Tourist Association and their mentors carried out a survey of the Corn Crake at Jovsi Nature Monument with its predominating inundated meadows of fescue and wild oat *Molinio-Arrhenatheretea* and high sedge *Magnocaricion*.

During the breeding period (from May 20th to July 1st), six night surveys were carried out. The greatest number of calling Corn Crakes (19) was registered on May 30th. In the area covering some 460 ha there reputedly breed from 13 to 19 pairs.

The mapping uncovered a surprising picture of the distribution of the singing males. During each counting with about a weekly interval the males were clearly concentrated in a more or less separated part of the surveyed area. This phenomenon deserves a more detailed research.

Tea Ferlan, Podružnična šola Kapele, 8257 Dobova

Milena Vranetič, Turistično društvo Kapele, 8257 Dobova

Andrej Sovinc, Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije, Zibertova 1, 1000 Ljubljana

Andrej Hudoklin, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Kidričeva 45, 8000 Novo mesto